

Radijski i televizijski prijenos euharistijskoga slavlja — mogućnosti i načini sudjelovanja

*Jerko Valković**

Sažetak

Prijenosi euharistijskoga slavlja putem radija i televizije sastavni su dio radijskih i televizijskih programa. Crkva je od samih početaka u njima vidjela nove načine predstavljanja u javnosti, kao i nove mogućnosti pastoralnoga djelovanja, osobito imajući u vidu bolesnike i starije osobe odnosno one koji su spriječeni (fizički) sudjelovati u euharistijskome slavlju. Nakon što je prikazao početke radijskih i televizijskih prijenosa mise, autor se u drugome dijelu suočava s pitanjem: na koji je način moguće sudjelovati u euharistijskome slavlju koje se prenosi putem medija? O ovome pitanju promišljaju i medijski djelatnici i teolozi. Polazište medijskih djelatnika obilježja su medija, njihove mogućnosti i ograničenja, dok teolozi govore o načinima sudjelovanja u euharistijskome slavlju. Autor govori o različitosti medijskoga odnosno obrednoga pristupa stvarnosti i na koncu ističe kako treba imati u vidu da se sudjelovanje u misi koja se prenosi putem radija ili televizije razlikuje od sudjelovanja sâmh sudionikâ euharistijskoga slavlja.

Ključne riječi: radijski prijenos mise, televizijski prijenos mise, sudjelovanje u misi, intencionalno sudjelovanje, redateljstvo

Uvod

Važno je već na samome početku ukazati na potrebu ispravnoga razumijevanja i uporabe izraza »prijenos« mise (bilo da je riječ o radijskome, televizijskom, a u novije vrijeme i mrežnome prijenosu). Naime, ni putem radija ni putem televizije (kao ni bilo kojim drugim medijem) ne prenosi se euharistijsko slavlje, već se prenosi obred mise, »ritualnost« (kamera registrira i prenosi zvuk odnosno sliku). Medij prenosi obrednost, ali ne i samo slavlje (kao što, na primjer, medij ne može prenositi večeru, već prenosi samo sliku večere). Ipak, zbog ustaljene

* Prof. dr. sc. Jerko Valković, Teologija u Rijeci, Područni studij Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Adresa: Omladinska 14, 51 000 Rijeka, Hrvatska. E-pošta: jerko.valkovic@gmail.com

uporabe ovih izraza, i ovdje će rabiti izraz »prijenos mise«, imajući uvijek u vidu spomenute naznake.

1. Počeci radijskoga i televizijskog prijenosa euharistijskoga slavlja

Teško je sa sigurnošću reći kada se misa prvi put prenosila putem radija. Prema dostupnim podacima, već ubrzo nakon 1925. u većim europskim središtima prenose se dijelovi liturgijskih slavlja (liturgijske pjesme) ili duhovne misli.¹ Pitanje nadbiskupa Praga mons. Kordača (početkom prosinca 1926.) Svetomu Uficiju — je li dopušteno radijski prenositi svečanu misu — govori da se već u to vrijeme ozbiljno razmatrala mogućnost prenošenja mise putem radija. Nadbiskup kaže da su »mišljenja različita jer neki smatraju da je time žrtva svete mise izložena profanaciji i nepoštivanju vjernika i apostata«. ² Sveti Oficij već 26. siječnja 1927. na ovo pitanje daje negativan odgovor: »Non expedire!« Medutim, unatoč početnom odbijanju, situacija se veoma brzo promijenila tako da već koju godinu kasnije u mnogim zemljama započinju radijski prijenosi misa. U Italiji prijenosi počinju u travnju 1931., a sljedeće godine u Nizozemskoj, Poljskoj i Austriji. U Njemačkoj se misa prenosi od 1934., a dvije godine kasnije i u Francuskoj.³ Radio Vatikan započinje s redovitim radijskim prijenosima euharistijskih slavlja 1940. godine. Prva misa koja se prenosila u Republici Hrvatskoj, putem Hrvatskoga radija, bila je polnoćka, 1990. Nakon toga euharistijsko se slavlje putem radija prenosi svake nedjelje iz zagrebačkih župa, a od 10. siječnja 1997. počinju prijenosi i iz drugih hrvatskih biskupija, kao i hrvatskih katoličkih misija nekih europskih zemalja.

Za razliku od početno suzdržanoga stava prema radiju, Crkva s otvorenošću prihvaća televiziju. Prvi televizijski prijenos mise zbio se na blagdan Božića 1948. i to na dvama različitim kontinentima: u Europi i Americi. Iz Pariza se prenosila misa koju je slavio kardinal Suhard (u bazilici *Notre-Dame* u Parizu), a iz New Yorka polnoćka koju je predvodio kardinal Spellman (u katedrali svetoga Patrika). Zbog vremenske razlike prvi je prijenos bio onaj iz Pariza. Već nekoliko mjeseci kasnije (o Uskrsu 1949.) francuska televizija prenosi poruku pape Pija XII. u kojoj se on osvrće i na televizijski prijenos euharistijskoga slavlja te kaže: »Prošloga Božića, zahvaljujući televiziji, iako još uvijek u ograničenome djelokrugu, mnogim vjernicima koji su morali ostaniti kod kuće zbog bolesti ili obveza

1 I na Radio Zagrebu, već godinu dana nakon početka emitiranja (s emitiranjem je započeo 15. svibnja 1926.) o blagdanu Božića iz zagrebačke katedrale prenose se pjevani dijelovi liturgije. Snimke su sačuvane u arhivi Hrvatskoga radija.

2 Usp. E. Baragli, *Comunicazione, comunione e Chiesa. Studio romano della comunicazione sociale*, Roma, 1973, 451.

3 U međuvremenu se Sveta Stolica nije javno očitovala o ovim prijenosima unatoč nekim protivljenjima kojih je i u to vrijeme bilo. Nadbiskup Palermo, obraćajući se prefektu Kongregacije za nauk vjere ukazuje na »opasnosti koje mogu imati radijski prijenosi crkvenih obreda, bilo za svetost samoga obreda bilo zbog obveze blagdanskoga sudjelovanja na misi«. D. Mosso, *La messa teletrasmessa. Problemi teologici e pastorali*, Bologna, 1974, 24.

bilo je moguće slušati i vidjeti polnočku koju je slavio uzoriti kardinal u *Notre-Dame* u Parizu; za njih je to bila velika radost i neizmjerena dobit«. ⁴ Za papu Pija XII. televizijski prijenosi misa predstavljaju veoma važan kulturni vid djelovanja jer se na taj način Crkva predstavlja u javnosti. ⁵

U Hrvatskoj se s televizijskim prijenosom euharistijskoga slavlja započelo 17. ožujka 1991. (na prvu korizmenu nedjelju), a po prvi se put prenosila misa koja se slavila u katedrali u Krku.

Osim spomenutoga kulturnog vida prijenosa, s vremenom će se sve više isticati njihovo pastoralno značenje i to osobito za bolesne, stare i sve koji su spriječeni fizički sudjelovati u misi. Snažniji naglasak na pastoralnoj dimenziji ovih prijenosa bit će poticaj za intenzivnije promišljanje o mogućnosti sudjelovanja u radijskim i televizijskim prijenosima misa.

2. *Mogućnosti i načini sudjelovanja*

Prenošenje mise putem radija i televizije u samim počecima za Crkvu je bila velika novost. Euharistija koja se stoljećima slavila unutar crkvenoga ambijenta sada postaje »dostupna« svima. Zato je i razumljivo da će ova nova praksa kod mnogih pobuditi razna pitanja: profanira li se misa ovakvim prijenosima? Na koji način radijski slušatelj ili televizijski gledatelj može sudjelovati u misi koja se prenosi putem medija? Prvo je pitanje bilo na osobit način aktualno neposredno nakon početaka televizijskih prijenosa, dok se o načinu sudjelovanja u ovim prijenosima više raspravlja kasnije (osobito od 1980–tih godina). Intenzivnije rasprave o mogućnosti i načinu sudjelovanja u prijenosima misa treba promatrati i kao svojevrstan plod novih saznanja na medijskome području, kao i nekih novih naglasaka u liturgijskome slavlju. S jedne strane, riječ je o drugačijem shvaćanju uloge radijskoga slušatelja ili televizijskoga gledatelja. Ako se u prethodnome razdoblju medijskoga konzumenta doživljavalo gotovo kao »bespomoćnog« promatrača ponuđenih medijskih sadržaja, s vremenom se sve više uočava njegov aktivan stav i kritičko–selektivan odnos prema ponudenome sadržaju. Pomalo se uvida da treba računati na njegovu »suradnju« s programima koje medij donosi.

Kada je riječ o novim naglascima unutar liturgije, posebno treba spomenuti značenje Drugoga vatikanskog sabora koji naglašava veću ulogu zajednice u liturgijskome slavlju. Svako liturgijsko slavlje pretpostavlja aktivno sudjelovanje vjernika. Sacrosanctum concilium kaže: »Majka Crkva živo želi da se svi vjernici privedu k onom punom, svjesnom i djelatnom učešću kod liturgijskih obreda koje traži sama narav liturgije i na koje kršćanski narod — jer je 'izabrani rod, kraljev-

4 Pio XII., Voici le Jour. Govor, (14. srpnja 1949.): *Discorsi e radiomessaggi di Sua Santità Pio XII.*, Roma, 1949, 43; E. Baragli, *Comunicazione, comunione e Chiesa*, 568.

5 Televizijski prijenosi misa veoma brzo se šire i postaju sastavni dio programa mnogih europskih televizija: u Francuskoj prijenosi započinju 1949., 3. siječnja 1953. u Italiji, u Njemačkoj »eksperimentalni« prijenosi počinju 1953. a 17. svibnja iste godine i u Nizozemskoj. Na Novu godinu (1954.) započinju prijenosi u Engleskoj.

sko svećenstvo, sveti puk, narod određen za Božju svojinu' (1 Pt 2,9; usp. 2,4–5) — snagom krštenja ima pravo i dužnost.«⁶ Krist je u središtu slavlja, ali se nanovo otkriva uloga cjelokupne zajednice. Zajednica nije samo promatrač liturgijskoga događanja, već u liturgijskome slavlju i vjernici posadašnjuju misterij. Ovi će novi naglasci biti veoma važni za cjelovitije razumijevanje kako sudjelovanja unutar zajednice koja slavi, tako i mogućnosti sudjelovanja onih koji prate prijenos mise putem medija.

Iako će se u ovome tekstu ponajviše govoriti o sudjelovanju u misi prilikom televizijskih prijenosa misa, započet će se s pitanjem koje se odnosilo na radijski prijenos mise. Naime, Baragli spominje da je već 1928. u jednim američkim novinama bilo postavljeno pitanje: ispunjava li se praćenjem prijenosa mise putem radija obveza sudjelovanja na nedjeljnoj misi? L' Osservatore Romano odgovara:

zbog nejasnoća koje su prisutne u vezi ovoga problema čini nam se shodnim ponoviti da se praćenjem prijenosa mise na radiju nikako ne ispunjava obveza nedjeljnog sudjelovanja na misi. Onaj tko, iz bilo kojeg razloga, ne može na redovit način sudjelovati na nedjeljnom slavlju svete mise, oslobođen je obveze sudjelovanja te ga praćenje radijskog prijenosa mise može izgrađivati a da time ne ispunjava obvezu koja na taj način ne može biti ispunjena. Iz toga proizlazi da je bez teških, opravdavajućih razloga obvezno sudjelovati na blagdanskoj svetoj misi na redovit način, i (izostanak) se apsolutno ne može opravdati nikakvim slušanjem mise putem radija.⁷

2.1. *Sudjelovanje iz medijske perspektive*

Polazeći od naravi medija, od načina njihova djelovanja (prvenstveno se ovom prilikom ograničujući na televiziju) medijski djelatnici promišljaju o mogućim načinima sudjelovanja u euharistijskome slavlju koje se prenosi televizijskim putem.

Hans Bernhard Meyer promatra televizijsko prenošenje mise na trima razinama. Prvu razinu predstavlja zajednica koja je okupljena i slavi misu. O njoj televizijski gledatelj može imati samo (medijski) posredovano znanje tj. on vidi ono što mu televizija prenosi. Treba znati da televizija prikazuje, odnosno ono što predstavlja donosi fragmentarno, necjelovito. Isto tako treba biti svjestan činjenica da televizija omogućuje samo jednosmjernu komunikaciju.⁸ Na drugoj razini, Meyer promatra ono što medij donosi gledatelju — to je sam prijenos slavlja koji redovito »obrađuje« redatelj. Medij, što je veoma važno, sam po sebi ne može prenijeti liturgijsko/misno slavlje. Naposljetku, na trećoj razini, Meyer govori o televizijskome gledatelju koji prati prijenos i koji je (prostorno) odvojen od mjesta slavlja odnosno zajednice koja slavi. Kako će se on sam odnositi prema prenošenoj misi ovisi o njemu samome.⁹ Budući da se misa (kao takva) ne može

6 Drugi vatikanski sabor, Konstitucija »Sacrosanctum concilium« o svetoj liturgiji (4. prosinca 1963.), u: *Drugi vatikanski koncil. Dokumenti*, Zagreb, 1998, 17, br. 14.

7 E. Baragli, *Comunicazione, comunione e Chiesa*, 459–460.

8 Usp. H. B. Meyer, Gottesdienst in audiovisuellen Medien, *Zeitschrift für Katholische Theologie*, 1985, 107, 1, 422.

9 Usp. *Isto*, 424.

prenijeti, praćenje prijenosa mise za gledatelja je samo informativne naravi. Zato će Meyer kritizirati praksu redovitoga prenošenja misa ukazujući na opasnost da ovi prijenosi postanu »paralelan« ili čak »zamjenski« oblik sudjelovanja na liturgijskome slavlju (iako to oni po svojoj naravi nikako ne mogu ostvariti).

Na njegovo se razmišljanje nadovezuje Wolfgang Fischer.¹⁰ Polazi od »druge razine« o kojoj govori Meyer te ističe da veoma mnogo ovisi o samome redatelju jer on i njegov tim određuju što će u prijenosu biti istaknuto. Međutim, nije moguće unaprijed odrediti kakav će biti utjecaj televizije. Zbog različitosti žanrova i formata televizija može stvarati različite dojmove i utjecati na različite načine. Fischer razlikuje dva temeljna tipa prijenosa euharistijskoga slavlja: televizijsko *prenošenje* mise (»Fernsehgottesdienst«) i televizijsko *preuzimanje* mise na televiziji (»Gottesdienstübertragung«). U prvom se slučaju radi o liturgiji koja je pripremljena za televizijski prijenos. Ovdje je u središnjem planu televizija i nastoji se što je moguće više iskoristiti njezine mogućnosti. Pravila medijske dramaturgije pritom zauzimaju veoma važno mjesto. U ovakvome konceptu prijenosa televizijski tim na čelu s redateljem ima presudnu ulogu. U drugom je slučaju u središtu liturgija koja se slavi. Televizija nastoji što vjernije prenijeti slavlje okupljene zajednice. Da bi to što bolje ostvario, redatelj treba dobro poznavati liturgijska načela te u duhu tih načela koristiti medijske mogućnosti. Jednostavno rečeno, trebalo bi pokušati što je moguće vjernije »reproducirati« euharistijsko slavlje. Televizija je u tom slučaju partner u komunikaciji (»Ausgangspartner«).¹¹ Fischer, ukazujući na razne mogućnosti prijenosa, suprotstavlja se Meyeru jer prema njegovu shvaćanju televizija nema gotovo nikakve mogućnosti odabira odnosno različitih mogućnosti prijenosa. Fischer se između dvaju predstavljenih modela odlučuje za onaj u čijem je središtu liturgijsko slavlje (»Gottesdienstübertragung«). To konkretno znači da televizija treba ostati što je moguće više vjerna samomu slavlju.

Oni koji su se protivili prijenosima misa na televiziji polazili su od činjenice da televizija kao medij ne može »prenijeti« slavlje i da je stoga govor o sudjelovanju problematičan (prema njima, moguće je eventualno govoriti o informativnoj dimenziji ovakvih emisija). S druge strane, zagovornici prijenosa ukazuju na različitost televizijskih formata što omogućuje ostvarenje takvoga prijenosa kojim će se favorizirati određeni oblici sudjelovanja.

2.2. *Sudjelovanje iz liturgijske perspektive*

Govor o sudjelovanju iz liturgijske perspektive ne polazi u prvom redu od mogućnosti ili ograničenja medija već — promatrajući narav liturgije — promišlja se o načinima sudjelovanja.

10 Usp. W. Fischer, Fernsehgottesdienst oder Gottesdienstübertragung? Die Rolle der Verantwortlichen für Gottesdienstsendungen, *Communicatio socialis*, 1985, 18, 1, 1–6.

11 *Isto*, 3.

Pojam od kojega polazi Michael Böhnke »intencionalno« je sudjelovanje.¹² On promišlja o sudjelovanju polazeći od gledatelja. Na početku postavlja pitanje: što gledatelj očekuje od televizijskoga prijenosa mise? Za njega, već time što je odlučio gledati prijenos mise, televizijski gledatelj odgovara na poziv na sudjelovanje u misi koji Crkva upućuje svima. Gledatelj na taj poziv odgovara na način kako mu je u tom trenutku (jedino) moguće. (Böhnke ima u vidu osobe koje su spriječene te ne mogu »fizički« biti prisutne i sudjelovati u misi.) Poziv na sudjelovanje dolazi od Gospodina, a odgovor se događa u snazi i djelovanju Duha Svetoga. Isusova želja da sve okupi u zajedništvo vrijedi također i za one koji su spriječeni te ne mogu sudjelovati u misi. U središtu njegova razmišljanja nije, dakle, pitanje o mogućnostima medija jer se zajedništvo ne temelji na mediju. Zajedništvo, između zajednice koja slavi i televizijskoga gledatelja, nije samo subjektivan osjećaj već stvarnost koja se događa. Ovdje se Böhnke poziva na Karla Rahnera koji kaže da se iskustvo zajedništva ne temelji na prostornoj ili vremenskoj blizini, već se zajedništvo izgrađuje u ljubavi, u duhu i u spomenu.¹³ Krist je prisutan ne samo u zajednici koja slavi, već i među gledateljima liturgijskoga prijenosa. Ta prisutnost rada »uzajamni odnos između zajednice koja slavi i gledatelja koji nisu prisutni samo na duhovan način, već su djelovanjem Božje milosti stvarno povezani«. ¹⁴ Ono zajedničko tj. onaj je koji povezuje zajednicu koja slavi i televizijske gledatelje — Bog. Na njegov se poziv okuplja zajednica koja slavi, ali tomu se pozivu također odazivlju i oni koji prate televizijski prijenos mise. Jer, poziv na sudjelovanje na nedjeljnoj misi upućen je svim kršćanicima.

Treba naglasiti da ovdje nije riječ o interakciji (koja se preko televizije ne može ostvariti), već je riječ o »intencionalnome sudjelovanju u odnosu prema izvoru vjere i milosti«. ¹⁵ Potpuno sudjelovanje praćenjem televizijskoga prijenosa nije moguće ostvariti, ali zato prijenos omogućuje povezanost, a to je nešto što se razlikuje, i što je više, i od osobne pobožnosti. »Prijenos mise na televiziji ne ide za tim da od gledatelja stvara suslavitelje, već ih jednostavno želi povezati s izvorom vjere i nade, te ima izgrađujuću funkciju«. ¹⁶ Nije polazište niti naglasak na gledatelju koji (iz vlastite pobude) prati prijenos mise, već je središnja uloga zajednice koja slavi i čije se slavlje prenosi. Ove se »relacije«, pravci djelovanja ne mogu zamijeniti. Na izgradnju te povezanosti i zajedništva nisu pozvani samo televizijski gledatelji, već i zajednica koja slavi euharistiju. Zajednica uključuje gledatelje u svoje nakane i molitve. Zato Böhnke u ovim prijenosima vidi mogućnost ostvarenja povezanosti gledatelja s Crkvom odnosno zajednicom koja slavi. Da bi se ispravno mogli razumjeti načini sudjelovanja, potrebno je poznavati narav medija kao i načine sudjelovanja na liturgijske slavlju.

12 Usp. M. Böhnke, Welche Art von Teilnahme ist einem Zuschauer einer Fernsehübertragung von Gottesdiensten möglich? *Liturgisches Jahrbuch*, 1987, 37, 1, 3–16.

13 Usp. *Isto*, 11.

14 *Isto*, 10–11.

15 *Isto*, 14.

16 *Isto*, 12.

O sudjelovanju televizijskoga gledatelja nije moguće govoriti samo u teološkim kategorijama jer značenje koje će prijenos za njega osobno imati ovisi i o njegovoj nakani i nutarnjem raspoloženju. Gledatelj može (intencionalno) biti sudionikom slavlja, ali ako prijenos gleda iz drugih motiva tada je on samo »običan« gledatelj. Ova Böhnkeova misao imala je značajan odjek u promišljanju o ovoj problematici i više ju je autora prihvatilo.¹⁷

Mogućnostima i načinima sudjelovanja u euharistijskome slavlju odnosno televizijskom prijenosu mise posebnu je pozornost posvetio talijanski liturgičar Achille M. Triacca. Govor o mogućnosti sudjelovanja u misi koja se prenosi moguć je samo ako se prihvati teza da televizija može omogućiti sudjelovanje i na određen način »uključiti« gledatelja u ono što prikazuje. U nekim televizijskim emisijama, u kojima se želi uključiti gledatelje, voditelj poziva gledatelje da se glasovanjem ili javljanjem uključe u program. U prijenosu mise to može učiniti i komentator pozivanjem gledatelja da upali svijeću, otvori Bibliju ili prati liturgijska čitanja. Odgovor na poziv komentatora može se tumačiti kao očitovanje nakane gledatelja na sudjelovanje. Pretpostavka je sudjelovanju vjera gledatelja, a to vrijedi i za vjernika na mjestu slavlja. Redateljeva je zadaća povezivanje zajednice koja slavi s gledateljima koji prate prijenos slavlja. Zato bi, prema Triacchi, ideal bio da se uvijek polazi od iste zajednice.¹⁸ On razlikuje sljedeće načine sudjelovanja.

Načini sudjelovanja *Mode of participation*

pasivno			
aktivno	vanjsko		
	unutarnje	nepotpuno	
		u punini	nedostojno
			dostojno

17 O sudjelovanju u prijenosima mise na televiziji promišljali su i drugi teolozi. Svi se autori slažu u tome da se sudjelovanje na misi uvijek razlikuje od sudjelovanja kada to isto slavlje prenosi putem medija. Philipp Harnoncuout razlikuje »posredno« sudjelovanje (kada se prati prijenos mise) od »potpunog« sudjelovanja (koje se ostvaruje u zajednici koja slavi). Usp. P. Harnoncourt, *Kritische Gedanken zu den geplanten regelmäßigen Übertragungen von Meßfeiern im Fernsehen*, Manuskript (15. 09. 1985). Eckhard Bieger kaže da se kod prijenosa mise na televiziji radi o »ograničenom«, nasuprot stvarnom sudjelovanju koje se ostvaruje kada se sudjeluje na misi kao član zajednice vjernika. Usp. E. Bieger, Mehr Gottesdienst im Fernsehen. Wo läge der Sinn einer solchen Programmveränderung?, *FUNK-Korrespondenz*, 1985, 33, 17, 15–16. Da bi mogli govoriti o potpunom sudjelovanju potrebna je prema Biemeru (fizička) prisutnost što je preduvjet aktivne uključenosti a to televizija ne može pružiti. Osim toga, upravo zbog naravi samoga medija, nedostaje »dimenzija« misterija — ono što se ne može izreći — iskustvo blizine i intimnog odnosa s Bogom, što medij ne može ostvariti. Usp. G. Biemer, Verkündigung ohne Begegnung? Zum Verhältnis von Kirche und Medien, *Diakonia*, 1986, 17, 362–367.

18 Usp. A. Triacca, Le immagini e i suoni della »messa« trasmessa dalla televisione. Problematica, senso teologico–liturgico, valore pastorale, *Rivista Liturgica*, 1997, 84, 1, 34.

O kakvim je načinima sudjelovanja na misi moguće govoriti?¹⁹ Ponajprije, sudjelovanje je na liturgijskome slavlju komunitarno–eklezijske naravi. Da bi se moglo ostvariti autentično sudjelovanje, potrebno je da takvo sudjelovanje bude aktivno.²⁰ Ono pretpostavlja aktivnu uključenost kako bi se na zadovoljavajući način moglo imati udjela u samome slavlju. Aktivno sudjelovanje nije moguće bez želje za sudjelovanjem, ali i djelovanjem koje je usredotočeno na liturgijske čine. Osim aktivnoga postoji i pasivno sudjelovanje. Ono se svodi na promatranje i fizičku prisutnost koju ne prati duhovna aktivnost.²¹

Nadalje, Triacca razlikuje između vanjskoga i unutarnjeg sudjelovanja. Vanjsko se sastoji odnosno izriče u skladnosti gesta ili pokreta dok se unutarnje sudjelovanje očituje u svjesnosti i punini stava, što je značajka aktivnoga sudjelovanja. Daljnja je podjela na dostojno i nedostojno sudjelovanje. Dostojno sudjelovanje vidi vjernika u milosti Božjoj. Vjernik je svjestan dostojnoga sudjelovanja i zna koga prima odnosno susreće u slavlju. Dostojno sudjelovanje može se razlikovati po intenzitetu koji je različit od vjernika do vjernika. Nedostojno sudjeluje onaj koji nije u milosti Božjoj i nije svjestan značenja euharistijskoga slavlja. U misnome slavlju u punini sudjeluje onaj tko pristupa pričesti.

Kada se pod tim vidom gleda na televizijske prijenose misa, već sama činjenica da se netko opredijelio za praćenje takvoga prijenosa jedan je vid aktivnoga sudjelovanja (budući da se između raznih ponuda opredijelio upravo za prijenos mise). Međutim, unutarnje sudjelovanje ne može biti potpuno jer gledatelj ne može pristupiti pričesti. Zato se o unutarnjem sudjelovanju može govoriti samo s obzirom na njegov intenzitet. Uvijek treba biti svjestan činjenice da je sudjelovanje televizijskoga gledatelja posebno i da se nikada ne može izjednačiti sa sudjelovanjem onih koji uzimaju udio u slavlju. Gledatelj može čuti i primiti Božju riječ, na intenzivan se način ujediniti u predanju Kristu, moliti s drugima i duhovno se pričestiti. Spomenuti načini sudjelovanja redovito podrazumijevaju izravno prenošenje jer ako se misa ne prenosi izravno, ne može se ostvariti ovakvo sudjelovanje. Tada bi taj prijenos, kako je već spomenuto, pripadao informativnim odnosno dokumentarnim programima.

Triacca ističe veliku ulogu televizijskoga redatelja. On određuje tijek čitavoga prijenosa, kao i ono što prethodi odnosno slijedi samom prijenosu.²² On može

19 Usp. *Isto*, 21–22.; Širi prikaz ove teme vidi u tekstu A. Triacca, *Partecipazione*, u: D. Sartore — A. Triacca (ur.), *Nuovo dizionario di liturgia*, Roma, 1993, 947–966.

20 Drugi vatikanski sabor snažno ističe ovaj vid sudjelovanja. U Konstituciji *Sacrosanctum concilium* o ovakvom načinu sudjelovanja govori se čak 13 puta: br. 11, 14, 19, 27, 30, 41, 48, 50, 79, 113, 114, 121, 124.

21 Armando Cua komplementarni vid ovakvog načina sudjelovanja vidi u svjesnom sudjelovanju (*participatio conscia*). Vjernici trebaju biti svjesni uloge i dužnosti koju imaju unutar liturgijskoga čina što je usmjereno prema punoj svjesnosti projekta koji Bog želi ostvariti preko liturgijskoga slavlja u svakome od njih i u zajednici, na korist čitave Crkve i cjelokupne ljudske zajednice. Usp. A. Cua, *Per un'attualizzante partecipazione dei fedeli alla liturgia. Lineamenti di pastorale liturgica alla luce della Sacrosanctum Concilium*, u: A. Montan — M. Sodi (ur.), *Actuosa participatio. Conoscere, comprendere e vivere la Liturgia. Studi in onore del prof. Domenico Sartore*, csj. Città del Vaticano, 2002, 184–185.

22 Usp. A. Triacca, *Le immagini e i suoni della »messa« trasmessa dalla televisione*, 12.

pomoći gledatelju da »ulazi« u misterij. Imajući u vidu njegovu ulogu, Triacca govori o mistagoškome redateljstvu.²³ Pravilnim odabirom slika, zvukova i riječi redatelj može pomoći gledatelju da što bolje razumije slavlje. Isto mu tako može pomoći sudjelovati u komunikaciji (prijenosu), ali ne i u samoj liturgiji. Upravo jer je liturgija specifična komunikacija i imajući u vidu što se prijenosom želi ostvariti, Triacca obraća pozornost na tri važna momenta kod prijenosa mise na televiziji: sâmo euharistijsko slavlje, sudjelovanje u komunikaciji, utjecaj medija na liturgiju i obratno.²⁴

Promatrajući višestrukost prijenosa liturgijskih radnji, Triacca dolazi do zaključka da prijenosi »jesu i trebaju sve više postajati locus liturgijske kateheze i kršćanske formacije«.²⁵ Zbog toga bi se u svakoj biskupskoj konferenciji trebala oformiti skupina kompetentnih osoba koja bi pomagala kod prijenosa misa. Treba računati na to da se ti prijenosi odvijaju prema vlastitoj logici te pritom treba uvažiti neke činjenice: prijenosima misa ne može se pridati drugo značenje osim onoga koje oni sami po sebi imaju (treba ih promatrati unutar konteksta vjerničkoga života odnosno cjelovite vjerničke formacije); u takvim prijenosima u prvi plan ne može doći televizija jer je prijenos u službi slavlja; prenošenje liturgijskih slavlja ne bi se smjelo ograničiti samo na prijenose misa, već bi trebalo prenositi i ostale sakramente.²⁶

3. *Obredno slavlje i televizijsko gledanje*

Razlog različitosti načina sudjelovanja u misi koja se slavi i mise koja se prenosi putem televizije može se promatrati iz različitih perspektiva odnosno drukčijega kuta gledanja stvarnosti; iz perspektive televizije ili perspektive samoga obreda. Televizija ne promatra stvarnost kako je »promatra« obred jer se ona zaustavlja samo na vanjskim znakovima, na samoj obrednosti, a ne »zahvaća« i ne prikazuje stvarnost kako je promatra sam obred odnosno kako je doživljava sudionik obreda.

Pitanje koje se postavlja glasi: može li televizija biti za gledatelja ono što je oko za sudionika slavlja? To nije moguće jer vjernik u crkvi nije samo gledatelj, već i sudionik. On sudjeluje u obredu te ga gleda i doživljava na vlastit način. Riječ je ne samo o »gledanju«, već je posrijedi drukčiji pristup budući da sudjelovanje u obredu pretpostavlja aktivno »ulaženje« i udioništvo u liturgijskome događanju.

Da bi se bolje razumjela različitost ovih pristupa dobro je podsjetiti na razliku između promatranja (u smislu »gledanja izvana«) te govora o događaju u

23 Mistagoško redateljstvo uključuje dobro poznavanje i medijskoga vida djelovanja kao i narav liturgije. »Prigodom radijskoga i televizijskoga prijenosa važno je voditi se tzv. mistagoškim redateljstvom, tj. onim umijećem da se zvukom i slikom, glasom i pokretom slavi Kristovo otajstvo. Dvostruko je to umijeće: umijeće redateljstva kao i poznavanje teološkoga smisla svakoga bogoslužja.« Z. Pažin, Liturgija i mediji: odredbe i smjernice, *Diacovensia*, 2011, 30, 3, 342.

24 Usp. A. Triacca, *Le immagini e i suoni della »messa« trasmessa dalla televisione*, 14–15.

25 Usp. *Isto*, 31–32.

26 *Isto*, 31.

kojem osoba sudjeluje («doživljavanje» iznutra). Velika je razlika »biti unutar« prostora i biti dionik događaja ili samo izvana ili »sa strane« promatrati što se događa. Onaj tko je fizički prisutan gleda, sluša, osjeća, dotiče, doživljava se kao dio slaveće zajednice. Njegovo je sudjelovanje kvalitativno drukčije naravi od onoga tko promatra sa strane. Liturgija podrazumijeva sudjelovanje i težište je na *biti u obredu* i »iznutra« ga (do)živjeti, a ne tek promatrati obred. Dok televizija ima u vidu gledatelje, obred ne »stvara« gledatelje, već poziva na sudjelovanje. Oni koji sudjeluju u obredu ne »predstavljaju« obred za nekoga tko ga promatra sa strane. Obred nije sredstvo komunikacije, već način komuniciranja. Komunikacija se ne odvija »preko obreda«, nego se komunikacija događa u aktivnome dioništvu unutar samoga obreda. Dok stav gledatelja može biti označen dominacijom nad onim što gleda, sudionik obreda (predvoditelj ili vjernik) pristupa i u obredu sudjeluje s drukčijom nakanom.²⁷

4. *O kakvome je sudjelovanju riječ?*

Sudjelovanje u medijskome prijenosu mise razlikuje se od načina sudjelovanja onih koji sudjeluju u samome slavlju. Unatoč prostornoj odvojenosti od mjesta slavlja, mediji pomažu ostvarenju vizualne i auditivne blizine, ali ne omogućuju osobnu (fizičku) prisutnost. Uvijek je riječ o sudjelovanju koje je medijski posredovano. Povezanost, odnos s Bogom, ostvaruje zajednica koja slavi, ali isto ga tako uspostavljaju i oni koji prate prijenos mise na televiziji. Oni sudjeluju na intencionalan način. Ta se povezanost ne temelji na mediju, već je medij samo pomoć kako bi se gledatelji mogli osjetiti duhovno povezanima sa slavljenjem mise u vrijeme prijenosa. Treba naglasiti da je njihovo sudjelovanje uvijek »pridruženo« ili suslaviteljsko, a moguće je zbog »pritjelovljenosti« svih vjernika Crkvi budući da mediji »pružaju mogućnost slavljeničke pridruženiosti«. ²⁸ Ono što bitno nedostaje ovakvom (intencionalnom) sudjelovanju konstitutivan je element slavlja, a to je fizička nazočnost koja je preduvjet aktivnoga sudjelovanja u liturgijskome činu. To se nikako ne može zanemariti.

Mogućnost sudjelovanja u liturgijskome slavlju putem medija vidljiva je i iz analogije mogućnosti primanja oprosta putem radija i televizije (uz ispunjavanje ostalih uvjeta).²⁹ Pretpostavka je nutarnja dispozicija te izravnost prenošenja kako bi gledatelj mogao intencionalno sudjelovati na činu koji se u isto vrijeme događa odnosno izravno prenosi.

27 Kerckhove kaže da televizija ne utječe samo na poruku koju prenosi, već mijenja pristup gledatelja, a ono što televizija nikako ne može dati jest dodir, tjelesnost, komunikacija koja se odvija polazeći od »fizičke prisutnosti«. Usp. D. De Kerckhove, *La civilizzazione video-cristiana*, Milano, 1995, 146–154.

28 Hrvatska biskupska konferencija, *Prijenos liturgijskih slavlja. Temeljni dokument za televizijski i radijski prijenos liturgijskih slavlja*, Zagreb, 2010, br. 7.

29 Paenitentiarum Apostolica, *De indulgentiis ope instrumenti televisifici vel radiophonici lucrandis*, (14. prosinca 1985), u: AAS, 1986, 78, 293–294. Ukazivanje na mogućnost primanja oprosta posredstvom medija ne znači da se oprost neće razlikovati od euharistijskoga slavlja.

Zaključak

Veoma brz razvitak novih tehnologija omogućuje nove načine doživljavanja i komuniciranja čovjeka i medija, komuniciranja s drugim ljudima kao i drugačije načine doživljavanja svijeta. Današnji čovjek svoje iskustvo ne stječe neposrednim uvidom ili »dodirom« stvarnosti, već je ono većinom medijski posredovano. Putem društvenih mreža suvremeni čovjek na drukčiji način doživljava i živi zajedništvo s drugima. Kada se govori o načinima sudjelovanja u misi koja se prenosi putem medija, nužno je pratiti navedene promjene za što je potreban stalni dijalog komunikacijskih znanosti i teologije. Medijski će djelatnici taj dijalog obogatiti ukazivanjem na promjene koje se događaju ne samo na području medija, već i na antropološkoj razini. Teolozi su pozvani produbljivati komunikacijske dimenzije liturgijskoga slavlja i, osobito, mise. Plodovi ovoga dijaloga mogu postati korisne smjernice koje će pomoći redatelju realizirati takav prijenos koji će omogućiti unutarnje sudjelovanje odnosno pridruženost slavlju konkretne liturgijske zajednice, čime ovakvi prijenosi ostvaruju svoj smisao.

Transmission of the Mass on Radio and Television — Possibilities and Modes of Participation

*Jerko Valković**

Summary

Transmission of the celebration of the Eucharist on the radio and television is a component part of radio and television programming. From the beginning the Church has envisioned therein new modes of public self–presentation as well as new possibilities for pastoral activity, particular with the ill and elderly in mind, or rather those who are hindered and cannot (physically) partake in the celebration of the Eucharist. Following a portrayal of the beginnings of radio and television broadcasts of the Mass, the author posits his question in the second section as follows: in what manner may one participate in a Mass being transmitted through the media? This is a question pondered by both media workers and theologians. Media workers' starting point are the features of the media, their possibilities and limitations, while theologians discuss modes of participation in the Eucharistic celebration. The author speaks of the differences between the media and ritual approach to reality. In conclusion he emphasizes that participation in a Mass transmitted on the radio or television is to be distinguished from that of those who are partakers in the celebration of the Eucharist.

Key words: transmission of Mass on the radio, transmission of Mass on television, participation in Mass, intentional participation, directorship

* Prof. Jerko Valković PhD, Theology in Rijeka, Dislocated Studies of Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb. Address: Omladinska 14, 51 000 Rijeka, Croatia. E–mail: jerko.valkovic@gmail.com